

MUADDİL
(المعدل)

Bir râvi veya şahidin
güvenilirliği konusunda bilgi veren
âdil ve âlim kişi.

Sözlükte “doğru hüküm vermek; doğruluk, dürüstlük” anlamındaki **adl** (**adâlet**) kökünden gelen **ta’dîl** (bir kimsenin doğru, dürüst ve güvenilir olduğunu bildirmek) masdarından türetilen **muaddil** kelimesi, hadis terimi olarak dinî ve ilmî yönünden güvenilir olup olmadığı bilinmeyen bir râvi hakkında kendisine başvurulmuş veya râvinin güvenilir olduğuna hükmeden âdil ve âlim kimseyi ifade eder. Hadis ilminde muaddil yerine genellikle **nâkıd** veya **münekkid** kelimeleri kullanılır. İslâm hukukunda ise şahitlerin güvenilir olup olmadıklarının araştırıp tesbit etme işlemine tezkiye, bunu yapan kimseye müzekkî denir (bk. TEZKİYE).

Muaddil kavramı Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahip olup Hatîb el-Bağdâdî’nin verdiği bilgiye göre Da’lec b. Ahmed, İbrâhîm b. Mahled b. Ca’fer, Ali b. Muhammed b. Abdullah, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Muhammed ve Hüseyin b. Muhammed b. Halef muaddil olarak nitelendirilen âlimlerden bazılarıdır.

Bir kimsenin az hadis rivayet etmesi veya kendisinden sadece bir kişinin rivayetinde bulunması gibi sebeplerle tanınmaması (mechûlül-ayn) ya da nasıl bir râvi olduğunun bilinmemesi (mechûlül-hâl, mestûr) durumunda rivayetinin kabul edilip edilmeyeceği onu tanıyan ve hakkında bilgi sahibi olan kişilerin beyanlarıyla belirleneceğinden tezkiye yapacak kimsenin âdil, güvenilir, dinî olgunluğa ve ilmî donanıma sahip bulunması gerekir. Dinî olgunluk muaddilin müslüman, akıllı, ergen, iyi niyetli ve müttaki olması; ilmî donanım ise güçlü hâfıza, zekâ, dikkat, temkin ve ciddiyet gibi nitelikleri taşıması yanında cerh-ta’dîli, sebeplerini, lafızlarını ve bu konudaki lafzî, fikhî, itikadî ve tasavvufî ihtilâfları bilmesi, insafî ve dengeli olması demektir (Âşıkutlu, s. 68-74).

İslâm âlimleri, rivayet ve şehâdete bakış açıları sebebiyle tezkiye için gerekli muaddil sayısında ihtilâf etmişlerdir. Bazı fıkıhçılar, rivayeti şehâdete kıyas ederek bir muaddisin en az iki muaddil tarafından tezkiye edilmesi gerektiğini söyleyen tezkiyeyi haber-i vâhid türünden bir olgu kabul eden hadisçi ve usulcülerin bü-

yük çoğunluğu gerekli şartları taşıyan bir muaddilin tezkiyesini yeterli görmüştür.

Diğer taraftan büyük bir muaddis grubunun bir kimseden rivayette bulunmasının o kimseyi ta’dîl etmek anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi (Şemseddin es-Sehâvî, I, 296, 300) bir râvinin hadisinin *Şahîhâyın*’da yer almasının ta’dîl ifade ettiğini belirten ve bu iki eseri bir tür muaddil kabul edenler de vardır (İbn Dakikül’îd, s. 326-327).

Usul âlimleri, muaddilin tezkiye için kullanması gereken ifadeler hakkında farklı görüşler ileri sürmekle beraber bir râvinin âdil ve şahitliğinin makbul olduğunu açıkça belirten herhangi bir lafız veya ifade ile tezkiye etmesi yeterli sayılmıştır (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 86). Ancak bir râvinin adaletine hükmetmek için adalet yönüyle güvenilir bir râvinin zabt yönüyle kusurlu olabileceği düşüncesiyle- ayrıca rivayet ve şahitliğinin kabulüne engel bir halinin bulunmadığını gösteren “rızâ, merzî, razî” gibi bir tezkiye lafzını eklemeyi gerekli görmüşlerdir. Muaddillerin bir râvinin ta’dîlinde kullandıkları bu genel sözlerden başka lafızlar da vardır. Râvinin adalet ve zabt derecesine göre farklılık gösteren bu lafızları ilk defa İbn Ebû Hâtîm dört dereceye ayırarak sınıflandırmış (*el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 37), daha sonra bu taksim İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî, Zehebî, İbn Hacer el-Askalânî, Şemseddin es-Sehâvî ve Süyûtî gibi âlimler tarafından daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Sahâbe döneminden itibaren her nesilde râvilerin cerh ve ta’dîli konusunda görüşleri benimsenen birçok münekkit yetişmiş, onların bir kısmı bütün râvileri, bir kısmı râvilerin çoğunu, bir kısmı da gerekenleri tenkide tâbi tutmuştur. Her biri yetkin birer muaddis olan bu münekkidlerin adlarını bir araya getiren eserler yazılmıştır. Zehebî’nin *Zikru men yu’temedü kavlihû fi’l-cerh ve’t-ta’dîli*’i (Kahire 1404/1984), Tâceddin es-Sübki’nin *Qā’ide fi’l-cerh ve’t-ta’dîl* (Kahire 1404/1984) ve *Qā’ide fi’l-mü’errihîn*’i (Kahire 1404/1984), Şemseddin es-Sehâvî’nin *el-Mütekellimün fi’r-ricâl*’i (Kahire 1404/1984) ile *el-İfân bi’t-tevbih li-men zemme ehle’t-târîh*’i (Beyrut 1407/1986) bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-Arab, “adl” md.; Buhârî, “Şehâdât”, 16; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 6, 10; II, 37; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 189; VIII, 102, 387; XI, 250; XII, 98-99; a.m.f., *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevraki – İbrâhîm Hamdî el-

Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü’l-İlmiyye), s. 85, 86, 96, 97, 98; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İh-kâm fi’l-üşûli’l-ahkâm* (nşr. İbrâhîm el-Acûz), Beyrut 1405/1985, II, 316, 335; İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadis*, Kahire, ts. (Mektebetü’l-Müte-nebbî), s. 52, 193-194; İbn Dakikül’îd, *el-İktirâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî), Bağdad 1402/1982, s. 326-327, 331, 341-342; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, XIII, 380; a.m.f., *el-Mükîza* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1405/1985, s. 82; Sübkî, *el-Kā’ide fi’l-cerh ve’t-ta’dîl*, Kahire 1404/1984, s. 29, 46, 47; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseynî), Beyrut, ts. (Dârü’l-kütübi’l-İlmiyye), I, 295; III, 262-263; İbn Hacer el-Askalânî, *Nühzetü’n-nazar fi tavzihi Nuḥbeti’l-fiker* (nşr. İshak Azûz), İsmâiliye 1409/1989, s. 66, 68; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu’l-muḡiş*, Beyrut 1403/1983, I, 293, 294, 296, 300; III, 349; Süyûtî, *Tedribü’r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, I, 308; Ali el-Kârî, *Şerḥu Şerḥi Nuḥbeti’l-fiker* (nşr. Muhammed Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm), Beyrut, ts. (Dârü’l-Erkam), s. 732; Leknevî, *er-Ref’ ve’t-tekmil*, s. 16-17, 67-69, 111-112, 116; *Tecriid Tercesmesi*, Mukaddime, I, 363, 368, 390; Talât Koçyiğit, *Hadis İstihlâları*, Ankara 1980, s. 235-236; Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997, s. 68-74, 95.

EMİN ÂŞIKUTLU

MUÂFÂ b. İMRÂN
(المعافى بن عمران)

Ebû Mes’ûd el-Muâfâ b. İmrân
b. Muhammed el-Ezdi el-Fehmî el-Mevsîlî
(ö. 185/801)

Hadis hâfızı.

120 (738) yılından sonra doğdu. Hocası Süfyân es-Sevrî’nin kendisine taktığı “Yâ-kütetü’l-ulemâ” lakabıyla tanınmıştır. Beş oğlundan Ali, Abdülkebîr ve Ahmed de sika râvilerdir. Diğer iki oğlu Musul’da meydana gelen vakada Hâricîler tarafından öldürülmüştür. Kardeşi Hâlid b. İmrân önce Halife Mütevekkil-Alellah’ın sarayında çalışmış, daha sonra Mütevekkil-Alellah’ın ölümüne kadar Musul valiliğinde bulunmuştur. Bir diğer kardeşi Süleyman b. İmrân da yine Musul’da idarecilik yapmıştır.

Tebeu’t-tâbiinden olan Muâfâ b. İmrân Ebû Hanîfe, Mis’ar b. Kidâm, Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî, Evzâî gibi muaddislerden hadis öğrenmiş; kendisinden Bakıyye b. Velîd, Abdullah b. Mübârek, Mûsâ b. A’yen, Vekî b. Cer-râh, Bişr el-Hâfî rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtîm er-Râzî ve Ebû’l-Hasan el-İclî gibi münekkitler Muâfâ’nın sika kabul edildiğini belirtmiş, Süfyân es-Sevrî de Muâfâ’yı takdir edenlerin sünnet ehli, onu kusurlu bulanların bid-